บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต้องเผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในหลายรูปแบบ การระบุความหมายที่ชัดเจนของ "ความเสี่ยง" เป็นเรื่องยาก (เบญจพรรณ เอกะสิงห์ และคณะ, 2549) จากการศึกษาของ Hardaker (2000) ได้ระบุความหมายของความเสี่ยงหรือสถานการณ์เสี่ยงไว้อย่างรัดกุมว่า ความเสี่ยง คือ โอกาสของการเกิดผลลัพธ์ที่ไม่พึงปรารถนา (the chance of bad outcome)

มีบทความวิจัยในวารสารวิชาการต่างประเทศจำนวนมากที่ได้ตีพิมพ์ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการวิเคราะห์ประสิทธิภาพความเสี่ยง (risk efficiency) ของรูปแบบการทำการเกษตรในหลายประเทศทั่วโลก โดยใช้หลักการของ Stochastic simulation model (Lien, Flaten et al. 2006) ซึ่งวิธีการนี้จะทำการวิเคราะห์รายได้ฟาร์มสุทธิของเกษตรกร (cumulative distribution function of annual net farm income) เพื่อทำการเปรียบเทียบหาแผนการทำฟาร์มที่เหมาะสมภายใต้ความเสี่ยง (risk efficient farm plan) สำหรับเกษตรกรผู้มีความชอบเสี่ยง (risk preference) และความไม่ชอบเสี่ยง (risk averse) ที่แตกต่างกัน

หลายปีที่ผ่านมา รูปแบบการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ (Organic farming) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำการเกษตรในประเทศไทย นโยบายของรัฐบาลให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยในปี 2544 รัฐบาลได้เริ่มดำเนินการกำหนดวาระแห่งชาติเกษตรอินทรีย์ โดยมีเป้าหมายในการผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางด้านเกษตรอินทรีย์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ยศ, 2552) หน่วยงานของภาครัฐหลายหน่วยงานต่างมีการสนับสนุนให้เกษตรกรเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรแบบทั่วไป (Conventional farming) มาเป็นการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยมุ่งเน้นว่าการทำการเกษตรแบบอินทรีย์จะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลงและเกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น

แต่จากรายงานของ วิฑูรย์ (2555) พบว่า ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา นโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐบาลไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก โดยแนวนโยบายส่วนใหญ่จะเป็นการจัดกิจกรรมการอบรมให้ความรู้กับเกษตรกร และการจัดหาหรือสนับสนุนปัจจัยการผลิตเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกรโดยหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งดำเนินการตามกรอบแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2551-2554 และแผนปฏิบัติการพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2551-2554 ซึ่งผู้ศึกษาให้ความเห็นว่า กิจกรรมดังกล่าวไม่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกพืชของเกษตรกรสู่การผลิตพืชแบบเกษตรอินทรีย์เท่าที่ควร

สำหรับสถานการณ์ปัจจุบันของการผลิตและการตลาดพืชแบบเกษตรอินทรีย์ พบว่า ปริมาณพื้นที่การผลิตพืชแบบเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยยังอยู่ในระดับน้อยมาก แต่ก็ยังมีอัตราขยายตัวของพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้นทุกปี (ยศ, 2552; วิฑูรย์, 2555) จากการสำรวจของมูลนิธิกรีนเนท พบว่า ในปี 2552 ประเทศไทยมีพื้นที่ทำการเกษตรอินทรีย์ทั้งสิ้น 0.192 ล้านไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ จำนวน 0.112 ล้านไร่ รองลงมา

เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่อินทรีย์ จำนวน 0.045 ล้านไร่ และมีมูลค่าผลผลิตเกษตรอินทรีย์รวมทั้งสิ้น 1,354 ล้านบาท

จากการศึกษาของ ยศ (2552) พบว่า การผลิตข้าวตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้เริ่มครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อปี 2534 ทางภาคเหนือ (ในจังหวัดเชียงรายและพะเยา) และต่อมาในปี 2540 ได้มีการขยายการผลิตข้าวแบบอินทรีย์มายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ในจังหวัดสุรินทร์ ยโสธร และอุบลราชธานี) โดยการผลิตข้าวอินทรีย์ส่วนใหญ่จะผลิตโดยเกษตรกรรายย่อยในเขตนาน้ำฝน (Rain-fed area) ซึ่งการผลิตข้าวอินทรีย์ในระยะแรกนี้ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งดำเนินการอยู่ในวงแคบ

ในส่วนของการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เป็นหน่วยงานตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งแรกของประเทศไทย ซึ่งดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน โดย มกท. ได้เป็นสมาชิกของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM accreditation program) ต่อมาหน่วยงานของราชการได้มีการพัฒนามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขึ้น โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา 4 มาตรฐาน ได้แก่ 1) มาตรฐานผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทย 2543 ของกรมวิชาการเกษตร 2) มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติว่าด้วยเกษตรอินทรีย์ เล่ม 1 (มกอช. 9000-2546) ของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) 3) มาตรฐานการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอินทรีย์ของประเทศไทย 2547 ของกรมประมง และ 4) มาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติว่าด้วยเกษตรอินทรีย์ เล่ม 2 (มกอช. 9000-2548) ของ มกอช. ซึ่งมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แต่ละมาตรฐานจะมีข้อกำหนดและกฎเกณฑ์สำหรับบ่งชี้ถึงความเป็นอินทรีย์และเป็นแนวทางให้ผู้ผลิตหรือเกษตรกรนำไปปฏิบัติ (ยศ, 2552)

โดยทั่วไปกระบวนการผลิตพืชแบบเกษตรอินทรีย์มีความแตกต่างจากกระบวนการผลิตพืชแบบทั่วไปในหลายมิติ การผลิตพืชแบบเกษตรอินทรีย์เน้นการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ ไม่ใช้ฮอร์โมนสังเคราะห์ นอกจากนี้การผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ยังรวมถึงการเกษตรที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์อีกด้วย (ยศ, 2552) จะเห็นได้ว่ากระบวนการผลิตที่มีความแตกต่างกันดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบถึงต้นทุนและผลตอบแทนจากการผลิตพืชของเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม ในอดีตที่ผ่านมาได้มีการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนจากการระบบการผลิตข้าวแบบอินทรีย์และระบบการผลิตข้าวแบบทั่วไป ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของประเทศ อาทิ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2546), อินทิรา (2547) และ นพมาศ (2550) แต่พบว่ายังไม่มีข้อมูลในการศึกษาใด ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าการทำการเกษตรแบบอินทรีย์จะเป็นรูปแบบการทำฟาร์มที่ดีและสามารถช่วยลดความเสี่ยงในเรื่องของผลตอบแทน (risk efficient farm plan) ให้กับเกษตรกรได้อย่างแท้จริงหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาจากวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ ในการตอบโจทย์ในเรื่องนี้ เพื่อให้ทราบว่าการทำการเกษตรแบบอินทรีย์นั้นมีความสำคัญต่อโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทยและสามารถช่วยลดความเสี่ยงเรื่องผลตอบแทนให้แก่เกษตรกรได้อย่างแท้จริง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1 เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบ สภาพเศรษฐกิจสังคม ต้นทุน รายได้ และผลตอบแทนสุทธิจากการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์และการปลูกข้าวแบบทั่วไปของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2 เพื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพความเสี่ยงของปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์และการปลูกข้าวแบบทั่วไปของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3 เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสนับสนุนการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นทางเลือกในการช่วยลดความเสี่ยงในเรื่องผลตอบแทนให้แก่เกษตรกร

1.3 กรอบแนวคิดงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ (Exploratory research) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพความเสี่ยงของการปลูกข้าวแบบอินทรีย์และการปลูกข้าวแบบทั่วไปของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีกรอบแนวคิดการดำเนินงานวิจัยดังนี้ (แสดงในภาพที่ 1.1)

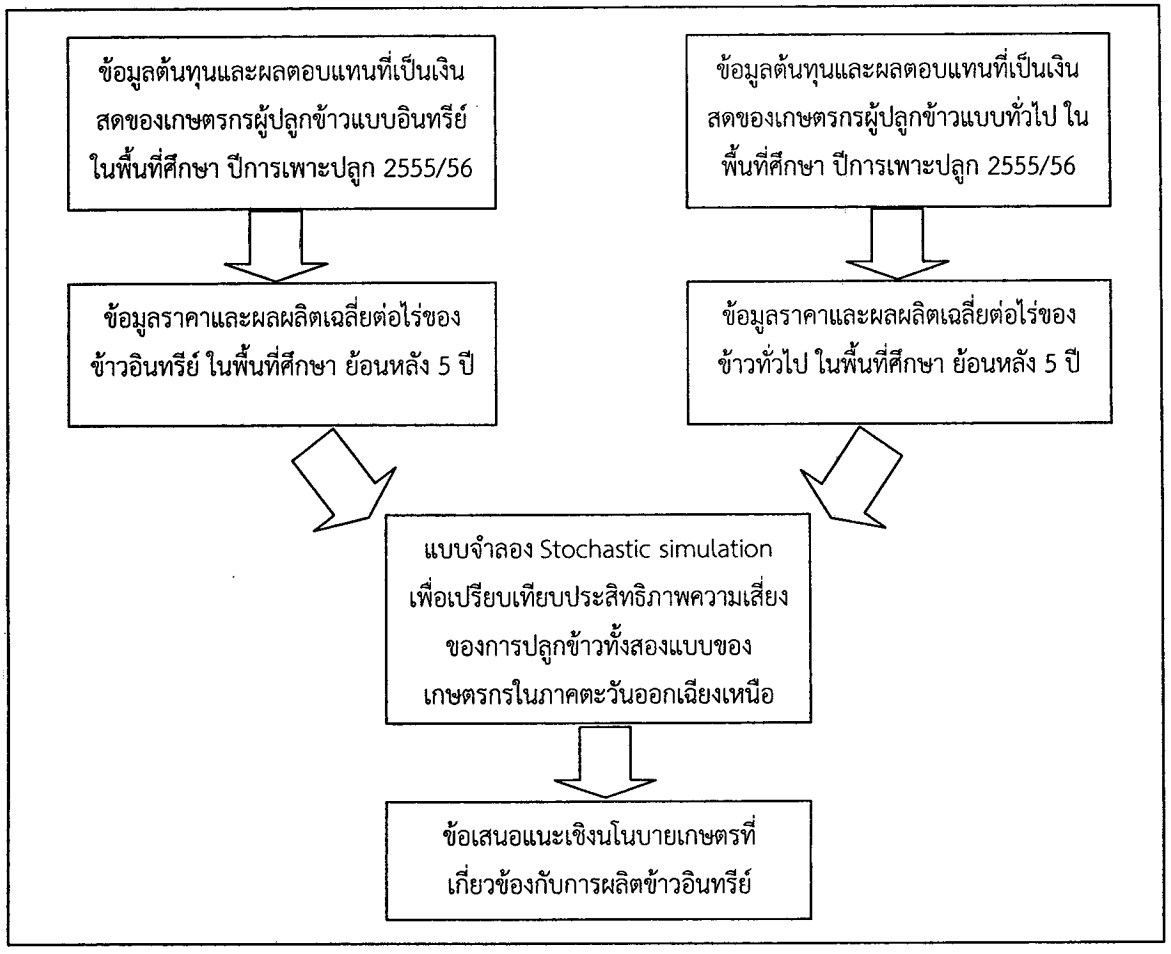

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1 ได้ทราบข้อมูลผลตอบแทนสุทธิจากการปลูกข้าวแบบอินทรีย์และแบบทั่วไปของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2 ผลการวิจัยชิ้นนี้ มีประโยชน์ในเรื่องของการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยผลจากการวิจัยจะชี้ให้เห็นได้ว่า การทำการเกษตรแบบอินทรีย์โดยเฉพาะในการปลูกข้าวซึ่งเป็นสินค้าเกษตรหลักของเกษตรกรในประเทศไทยนั้น มีประสิทธิภาพความเสี่ยงเป็นอย่างไรเมื่อเทียบกับการปลูกแบบทั่วไป